

ПРЭЗЕНТАЦЫЯ “ІНШАСВЕТУ”
Ў МІФАПАЭТЫЧНАЙ КАРЦІНЕ СВЕТУ
БЕЛАРУСАЎ КАНЦА ХХ – ПАЧАТКУ
ХХІ СТАГОДДЗЯ Ў КАНТЭКСЦЕ
НАРАТЫВАЎ ПРА СНЫ

АЛІНА ВЫСОЦКАЯ

Анотацыя: Сон – з’ява шматгранная, і фалькларызацыя наратыва пра сон залежыць ад цэлага шэрагу абставінаў, у тым ліку і ад зместу сну. Найбольшую ўвагу прыцягваюць сны, дзе адбываецца візуалізацыя іншасвету. Дадзеная катэгорыя сноў з’яўляецца адной з самых цытаваных сярод носьбітаў традыцыі. Наратывы-сны пра “той свет” маюць падобную структуру, а таксама даволі спецыфічнае напаяўненне.

Ключавыя словы: сон, традыцыя, міф, карціна свету.

PRESENTATION OF THE “OTHERWORLD”
IN THE MYTHOPOETICAL OUTLOOK OF BELARUSIANS
IN THE TWENTIETH–TWENTY-FIRST CENTURIES
IN THE CONTEXT OF NARRATIVES ABOUT DREAMS

Abstract: Dream is a complex phenomenon whose incorporation in the folklore narrative depends on various circumstances. An image of the “otherworld” is among them. This particular category of dreams is one of the most quotable among the carriers of the tradition. Narrative dreams about the “otherworld” are similar in structure and have quite a specific content which we are going to study.

Keywords: Dream, Tradition, Myth, Worldview.

Сны, якія прэзентуюць “іншасвет”, месцяць некалькі семантычных блокаў. Зразумела, што ў мемуараце не заўсёды будуць прысутнічаць усе ніжэйназваныя блокі, а парадак іх размяшчэння можа вар’іравацца.

Па-першае, гэта прэамбула – незвычайныя з’явы, якія папярэднічаюць сну: хвароба, абміранне, страта кагосьці з блізкіх: *“Родавая гарачка ці што, ну яна была і коме. Чуць не памерла, у коме якой-та ляжала”* (Лобач, 2011: 148). Парушэнне гарманічнага жыццёвага ладу адчыняе для чалавека дзверы ў “іншы” свет, хісткі фізічны стан набліжае і душу да “мяжы”.

Наступны семантычны блок – уваход у “той свет”. Снабачца павінен прайсці праз раку, мост, выйсці са сваёй хаты, перайсці поле, спусціцца ў яму (лічы, прайсці мяжу) і да г.д.: *“Ручаёк вады бяжыць, яна ішла, ішла гэтым ручайком і зашла на “той свет”* (Лобач, 2011: 145). Такія вобразы звязаны з феноменам трансгранічнасці і з сімволікай мяжы ў прасторавых уяўленнях беларусаў. Немалое значэнне мае апазіцыя “ўверх/уніз”: *“І я сню сон, што мая дачка з мальчыкам падымаецца па лесціцы кверху...а там – Мікола Чудатворац”* (Лобач, 2011: 151). Відавочна, што ідзе размова пра рай. І дэямэтральны кірунак: *“І ён неяк бухнуў у гэта дрэва і зваліўся пад зямлю, кажаць, страх там, пакойнікі мучаюцца, аж і не раскажываў”* (Дзям’янава, 10 снежня 2010, асабістая размова). Праз дыскрэтнасць прасторы снабчца інтуітыўна паказвае слухачу, дзе ён знаходзіцца ў пэўны момант свайго аповеду, і называюцца толькі тыя локусы, якія маюць значэнне ў падзеле на “свой свет” і “іншы”.

Часта прысутнічае пасрэднік, бо снабчца з’яўляецца жывым і знаходзіцца ў чужароднай прасторы іншасвету. Персанаж-медыятар сам можа валодаць асаблівым лімінальным статусам, напрыклад Бог, Багародзіца; таксама быць і неканкрэтызаваным, напрыклад “сівенькі дзядок”, “жанчына ў белым”. Ну і канешне ж, даволі часта ў ролі медыятара выступае памерлы родны ці знаёмы: *“І віджу сон, што я прышла на кладбішча, і вышла мая мама... і гавораць: “Анюта, хадзі са мной, я цябе правяду”* (Лобач, 2011: 142). Снабчца можа хадзіць па “іншасвеце” і адзін.

Наступная стадыя – непасрэднае апісанне структуры і напаўнення “іншасвету”. Ён паўстае як лес, дом ці яго асобныя часткі: калідоры, пакоі кватэры. Даволі выразная пазіцыя, што нябожчыкі таксама жывуць пасяленнямі, але паселішчы іх маюць асаблівасці: *“..і я прайшла праз гэту ваду і прышла ў нейкую дзярэўню. А дзэравенька – такія маленькія-маленькія домікі”* (Лобач, 2011: 139). Так, асабліва падкрэсліваецца адсутнасць вокнаў, зачыненасць ці адчыненасць, перавернутасць канструкцыі: *“Дзверы, неяк набок ляжаць, не прама вот, як на бок, і ідзеш как-то бокам, і глаўнае ручак нет, што к чаму”* (Дзям’янава, 10 сне-

жня 2010, асабістая размова). У сістэме агульных уяўленняў пра свет жывых і мёртвых менавіта люстэрка службыць у якасці «мадэлі іх судачыненняў: той свет нярэдка асэнсоўваецца як “алюстроўе”, як перакулены свет жывых” (Криничная, 2000: 297). Калі казаць пра структурнасць, то тут інфарманты падтрымліваюць кананічную рэлігійную формулу пра падзеленасць таго свету на рай і пекла, але ж напаўненне мае асаблівасці. Не так часта можна сустрэць матыў “неба”, кананічнага царства Богага, хутчэй як выключэнне з правілаў. Чалавеку традыцыі прасцей выкарыстоўваць свае, звыклыя, зямныя локусы, бо кожны з іх мае і сімвалічнае значэнне: *“Там, дзе я іду – суха, харашо, так як лагчынка, на гэтай старане. А на той старане балота – і там прыгаюць, прыгаюць людзі з хвастамі”* (Лобач, 2011: 147).

Далей паўстае “дзея”, сэнс сну, дзе снабчца можа з’яўляцца як гледачом, так і актыўным удзельнікам. Напрыклад, апісанне пакаранняў грэшнікам, і пакаранні гэтыя адпавядаюць тым грахам, якія людзі здзейснілі пры жыцці: вісельнікі стаяць з вяроўкамі, нехрышчоныя дзеці мучацца ў лужынах, жанчыны, што рабілі абарты, сцерагуць сваіх ненароджаных дзяцей, гледзячы на іх пакуты, і г.д. Мае вялікае значэнне апазіцыя “ёсць/няма”: прысутнасць і адсутнасць адзення, ежы, мэблі і г.д.: *“галодны, голы я, гавораць, тут очань мучаюся”* (Дрозд, 11 снежня 2009, асабістая размова). Даволі часты сюжэт – суд: *“А Пецька сніўся мне, што он прышоў на суд, вот якраз 40 дней, наверна, было... і сідзяць усе-усе во так во ў радок”* (Дзям’янава, 10 снежня 2010, асабістая размова). Паводле народных і хрысціянскіх уяўленняў, пасля смерці спачатку душа пакідае цела, хату, пасля – зямлю. На саракавы дзень чалавек паўстае перад судом, дзе даведваецца пра свой далейшы шлях: рай або пекла (Міхалковіч, 2014: 135).

Фінальная стадыя – выхад з чужароднай прасторы і спыненне сну. Калі снабчца меў неасцярожнасць і парушыў дамоўленасць з правадніком, ён можа быць выгнаны з “таго свету”: *“Калі не заплачаш – пакажу. А калі заплачаш – не. Дык яна кажэ, што не заплачу, але заплакала. Тады яна праснулася, тая баба”* (Лобач, 2011: 149). Выхад можа быць і не гвалтоўным, а даволі натуральным, часта праваднік выводзіць снабчца ці тым шляхам, якім прыйшлі, ці іншым шляхам, але ж таксама з абазначанай своеасаблівымі маркерамі мяжой: *“А я, гаворыт, не знаю, дзядулю, как дайці дадому. Ён мяне, гаворыць, вёл, вёл, і там на дзерэўню прывёл і такі лес. Ну вот, гаворыт, вот цепер вот ідзі дамой, цебе, гаворыт, с намі нечэга тут дзелаць”* (Згодная, 25 ліпеня 2010, асабістая размова).

Своеасаблівым дапаўненнем да такіх сноў з’яўляецца ўздзеянне сну на рэальнае жыццё, можна назваць гэта этапам наступстваў. Сны,

звязаныя з іншасветам, успрымаюцца прадстаўніком традыцыі вельмі сур'ёзна і, як правіла, даносяць нейкі важны інфармацыйны пасыл, жыццёвае правіла, маральную ці рэлігійную выснову. Самым яркім (і для снабчца, і для яго суразмоўцаў) “сведчаннем” неардынарнасці здарэння, вядома, з’яўляецца тое, што пакідаецца нейкі “след” у рэальнасці пасля сну (плямы, добры зрок, даўгалецце і г.д.). Адпаведна, і аповед пра гэты сон і ацэнка яго слухачамі, а таксама наступная яго перадача іншым носьбітам культуры, г.зн. уласна “ўваходжанне” тэксту ў фальклорны ўніверсум, забяспечваецца досыць лёгка. Пасля наведвання “іншасвету” снабчца выносіць часам “забароненую” інфармацыю, якую не павінен нікому распавядаць, за парушэнне можа чакаць смерць: “Сказалі ей, нікаму не гаварыць, а то раскажаш і умрош. А яна ня выцёрпела і расказала. І памерла” (Лобач, 2011: 157).

Такім чынам, вышэйразгледжаны жанр аповедаў пра сны даволі спецыфічны. Такія сны існуюць як веды пра іншасвет у непасрэдным і дакладным выглядзе. Па-другое, адметнасць жанру ў тым, што такія аповеды могуць быць як полісемантычнымі, так і ўвогуле не мець патрэбы ў расшыфроўцы з пункту гледжання расказчыка. Узнікае ўражанне, што семантычны патэнцыял такіх сноў у чымсьці не рэалізаваны. Але сапраўды гэта не так. Такія сны афармляюць народныя ўяўленні аб пасмяротным існаванні чалавечай душы і непахіснасці законаў жыцця і смерці.

Бібліяграфія

1. Лобач, У.А. (2011). *Полацкі этнаграфічны зборнік. Вып. 2: Народная проза беларусаў Падзвіння. У 2 ч. Ч.1.* Наваполацк: ПДУ.
2. Криничная, Н.А. (2000). “Русская народная мифологическая проза: Истоки и полисемантизм образов”, *Былички, бывальщины, легенды, поверья о людях, обладающих магическими способностями.* Петрозаводск: Карельский научный центр РАН.
3. Міхалковіч, В.М. (2014). “Традыцыі пахавальнай абраднасці Палесся”, *Фальклор, гісторыя і літаратура беларусаў у кантэксце культурнай спадчыны славян: зб. матэрыялаў II Рэсп. студэнцкай навук.-практ. канф. да 70-годдзя з дня нараджэння Ніны Мацяш.* Брэст: БрДУ.